

Il-Ħuttafa

Numru 147

Lulju - Awwissu 2018

€2 għal min mhux membru

Bies

Il-magażin ta' Klabb Ħuttaf

Ħbieb **Huttaf**

Kolonja sabiĥa ta' **qroll tad-dell**

mill - editur

Il-bieraĥ mort sal-baĥar u ftit bogħod minni rajt tifel u tifla jippassiġġaw max-xatt. Kellhom barmil u kultant bdejt narahom jitbaxxew, jiġbru xi ĥaġa mill-ilma baxx u jpoġġuha fih. Ħsibt li qed jiġbru l-bebbux, u ta' zatat ambjentalist li jien ersaqt lejhom biex bil-ħlewwa nispjegalhom li ĥafna minn dak il-bebbux ikollhom ġranċ fihom, li jmutu jekk idumu barra mill-ilma.

Għalhekk ĥadt vera sorpriza meta ttawwalt fil-barmil u flok bebbux sibb boroz, tazzi, fliexken, tappijiet, frieket u skieken tal-plastik.

"Dawk x'ħa tagħmlu bihom?" staqsejthom.

"Ħeqq ovvja, ĥa narmuhom," qaltli ż-żġhira b'arja li tifhem.

Bilkemm ridt nemmen li flok jilagħbu u jcafcfu fil-baĥar, dawn it-tfal kienu qed inaddfu x-xatt! Ridt nara x'ħajjarhom.

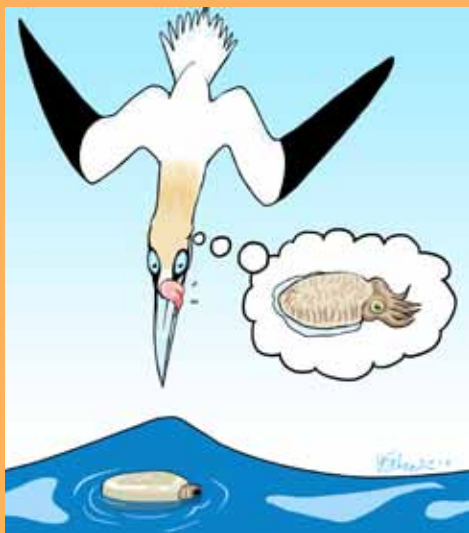
"Imma billi l-plastik jibqa' fil-baĥar x'fiha?"

"Għax dak jikluh il-fkieren u jmutu," spjegali ĥuha.

"Mela allura intom qed issalvaw il-fkieren?"

"Eħe!" qaltli kburiġa t-tifla, "u anke l-ġhasafar u anke l-ħut għax anke dawk jieklu l-plastik."

Għeditilhom prosit ta' xogħolhom u mort lura f'posti. Wara, jien u

miexi lejn il-karozza għaddejta minn ĥdejn fdal ta' barbikju, u madwaru rajt mandra shiħa li ĥallew warajhom il-wikkiela maħmuġin. U f'qalbi għedt "Marelli, it-tfal iktar jafu jieħdu ĥsieb id-dinja minna l-kbar!"

Jien naf li intom il-membri ta' Klabb **Huttaf** bħal dawk it-tfal taħsbuha. Il-mistoqsija hija din: Issa la tikbru ĥa tibqgħu tibzġħu għan-natura, jew ĥa tibdew tgħidu X'jimpurtani?

Gawdu l-bqija tal-vaganzi ĥbieb, u attenti mix-xemx.

X'għandna f'dil-ħarġa?

Mill-editur	2
Aħbarijiet	3
Il-countdown tač-čikonji	4
Kotba ġodda	5
Is-Semmieġha	6
Ħutna l-Ħut	7
Il-<i>Huttafa</i>	8-9
Tniġġis akustiku fil-baĥar	10
Żejt il-Palm	11
Iż-Żebbuġa	12-13
L-Ispanjulett	14-15
Kolina u Żeppinu	16

Kitbu f'dil-ħarġa

Sean Bonello, Desirée Falzon, Victor Falzon, Maria Farrugia

Klabb

Klabb **Huttaf** huma l-membri żġħar u żġħazagħ (-18yrs) ta' BirdLife Malta. Il-Klabb jorganizza attivitajiet għall-familja, mixi, zjarat f'riservi naturali, ĥarġiet bil-lanča u attività ambjentali. Kull xahrejn noħorġu l-maġažin *Il-**Huttafa*** li l-membri jirčievu d-dar bil-posta. It-taqsim tal-membri li għalqu t-13 tisseejjah **Falko**. Shubija fil-klabb hija €10 fis-sena. Tista' tisseeħeb ukoll il-familja kollha, li tibda tirčievi wkoll ir-rivista *Bird's Eye View* kull tliet xhur. Shubija għall-**Familja** hija €29.

Kuntatt

tel 21347645 / 21347646
indirizz 57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiex **XBX 1120**
imejl info@birdlifemalta.org
websajt www.birdlifemalta.org

© BirdLife Malta, Awwissu 2018
Disinn u produzzjoni Victor Falzon
Stampat għand Poulton's Print Shop

Reg.Vol.Org. VO/0052

Zomm! Bies mhux ġhasfur?

Iva, imma kif qed tara, huwa isem ta' ĥuta wkoll.

Mur paġna 7 għal ritratt tal-bies bil-ġwienah miftuhin.

Victor
Victor Falzon L-Editur

FUQ QUDDIEM

Il-bies (flying gurnard *Dactylopterus volitans*) huwa ĥuta tassew stramba. Għajnejh kbar, wičču qasir b'għamla ftit kwadra. Għandu wkoll il-ġwienah tal-ġenb (*pectoral fins*) twal ĥafna, u meta jħossu mħedded jiftaħhom bħal żewġ imrewħiet wesghin biex jaħsdek. It-truf tagħhom għandhom disinn qisu bizzilla blu jixgħel. Il-bies iġħix f'postijiet bir-ramel fil-qieġħ, fejn joqgħod iferkex għal ĥniex u gambli żġħar tal-qieġħ.

Ritratt ta' Desirée Falzon

18... 17... 16...

Il-countdown ta' ċikonji

Nhar il-Ġimgħa 10 ta' Awwissu 2018 telqet qatgħa ta' 18-il ċikonja bajda (white stork) minn Sqallija. Imma flok ġibdu lejn it-Tuneżija, kif jaġhmlu eluf ta' ċikonji oħrajn, dawn qabdu r-rotta lejn Malta.

Dawn huma ftit mir-rekords ta' grupp berdwoċers tal-BirdLife li għal 10 ijiem segwewhom, indukrawhom u żammew lill-Pulizija aġġornati.

Il-Ġimgħa 10 Awwissu (5.00pm)

18 deklin minn fuq Ghawdex

Il-Ġimgħa 10 Awwissu (8.11pm)

(naqsu 5) 13 jittajru fuq il-Buskett

Il-Ġimgħa 10 Awwissu (8.39pm)

(naqas 1) 12 jinżlu jorqdu f'Haż-Żebbuġ

Is-Sibt 11 Awwissu (11.50am)

12 jittajru fuq Birżebbuġa

Il-Ħadd 12 Awwissu (7.00pm)

(naqas 1) 11 jinżlu jorqdu f'Haż-Żebbuġ

It-Tnejn 13 Awwissu (1.00pm)

11 jittajru fuq iċ-Ċittadella, Ghawdex

It-Tlieta 14 Awwissu (10.40am)

11 jittajru fuq ix-Xagħra, Ghawdex

L-Erbgħa 15 Awwissu (7.00pm)

(naqsu 4) 7 jduru fuq Hal Gharghur

Aron Tanti

Iċ-ċikonji sabu l-krejnijiet komdi biex jorqdu fuqhom.

Aron Tanti

Tliet ċikonji jissaqqu fuq arja shuna tielgħa mill-art.

Denis Cachia

Iċ-ċikonji jlestu biex jorqdu fuq krejn f'Haż-Żebbuġ

BirdLife Malta

Wahda minn xi erba' ċikonji li nqatlu f'Had-Dingli

L-Erbgħa 15 Awwissu (7.45pm)

(naqas 1) 6 jinżlu jorqdu fil-Madliena

Is-Sibt 18 Awwissu (10.20am)

(naqas 1) 5 ifittxu l-ikel fil-Magħtab

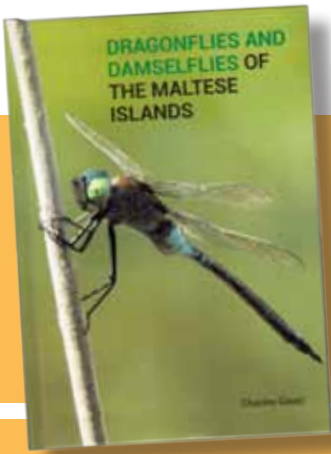
Il-Ħadd 19 Awwissu (7.30pm)

(naqsu 3) 2 jinżlu jorqdu fil-Magħtab

It-Tnejn 20 Awwissu (1.00pm)

(naqas 1) 1 wahdu fil-Magħtab

B'xorti hażina, l-isforzi tal-BirdLife u tal-Pulizija ma kinux biżżejjed biex isalvaw lil dal-ġmiel ta' tajr milli jinqatlu kollha minn kriminali armati bis-snieter.

Kotba ġodda ta' BirdLife Malta

Dragonflies and Damselflies of the Maltese Islands

Charles Gauci

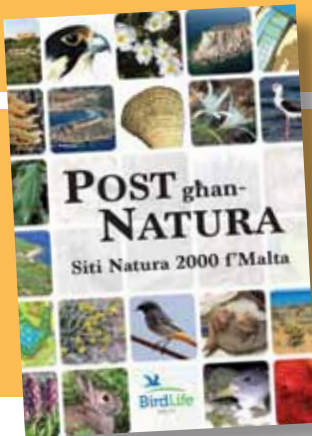
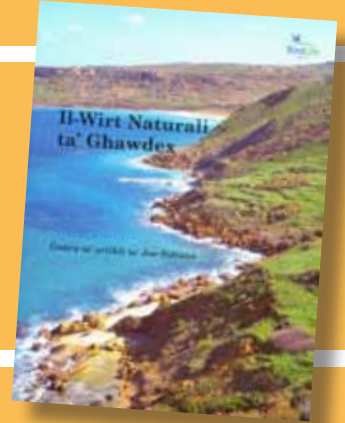
Ktieb ġdid mimli tagħrif u ritratt dwar il-ħajja u l-ħabitati ta' kull waħda mid-19-il speċi ta' mazzarelli u damiġelli tal-Gżejjer Maltin • Bil-kulur kollu • Qoxra iebsa • 159 paġna • BI-Ingliż • Prezz €20

Biex tixtri dawn il-kotba ċempel lill-BirdLife fuq 21347645/6 jew ibghat imejl lil info@birdlifemalta.org

Il-Wirt Naturali ta' Għawdex

Joe Sultana

Ktieb li jiġbor 83 artiklu li dehru f'rivisti Għawdxin fuq medda ta' snin • Ideali għal min jixtieq jitgħallim dwar il-flora u fawna ta' Għawdex • Bil-kulur kollu • Qoxra ratba • 224 paġna • Bil-Malti • Prezz €15

Post għan-Natura

Elisabeth Conrad • Victor Falzon

Ktieb fuq is-siti Natura 2000 tal-Gżejjer Maltin • Ideali għal studenti tal-ġeografija fis-sekondarji • Mimli tagħrif, ritratti, tpinġijiet u mapep dwar il-flora u l-fawna tat-48 inħawi protetti f'pajjiżna • Bil-kulur kollu • Qoxra ratba • 72 paġna • Bil-Malti • Prezz €7

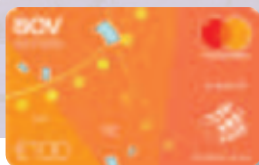
Kollha xtrajthom. Problema biex ingorhom!

BOV CARDS

be part of the Valletta 2018 celebrations

with the BOV Mastercard Prepaid Cards

Join the celebrations and get your commemorative Valletta 2018 Mastercard Prepaid Cards today.

Terms and conditions apply.

Bank of Valletta p.l.c. is a public limited company licensed to carry out the business of banking and investment services in terms of the Banking Act (Cap. 371 of the Laws of Malta) and the Investment Services Act (Cap. 370 of the Laws of Malta).

2131 2020 | bov.com

Issued by Bank of Valletta p.l.c., 58, Triq San Zakkarija, Il-Belt Valletta VLT 1130

PREMIUM PARTNER

BOV

Bank of Valletta

Peter u Sylvia, Maris u Sky huma żewġ pari tewmin ħbieb b'rabta speċjali bejniethom: li jekk jaqbd u id xulxin jibdeu jifhmu x'inh i tħoss in-natura!

Pandemonju fil-fili

Victor Falzon

Għall-familja tat-tewmin Peter u Sylvia s-sajf kien ifisser, fost affarijiet oħra, xogħol fid-dar. Il-papà u l-mamà tagħhom kienu jieħdu l-leave fl-istess żmien u kulhadd imidd idejh. Sylvia u ħuha kienu jitqabbd jagħmlu kull xorta ta' faċendi. Il-ħbieb speċjali tagħhom Maris u Sky – ukoll tewmin – kienu spiss jigu jagħtuhom daqqa t'id. Dis-sena kien imiss lill-ġnien.

Kienet għamlet ħalba xita qawwija u kien daħlilhom l-ilma. Għalhekk il-ġenituri tat-tewmin riedu jkaħhlu t-toqob fil-hitan li jmissu mad-dar qabel jagħmel dilluvju ieħor. It-tewmin qagħdu jgħinu lil ommhom thallat ir-ramel u s-siment, u missierhom ikaħħal.

"Nistgħu nieħdu brejk?" garr Peter, maħlub u għarqan iġorr il-bramel. Dak il-ħin sew daqq il-bieb – kienu Maris u Sky.

"Tajjeb, waslu r-rinforzi!" daħqu t-tewmin u marru jifthulhom. X'ħin l-erbat itfal ħarġu fil-ġnien sabu l-ġenituri bilqiegħda jieħdu brejk, għalhekk it-tewmin iddeċidew li

jduru dawra mal-ġnien għax Sylvia riedet tissemma' hux kollox kien orrajt – kienet taf li ħafna drabi l-attività tal-bniedem issarraf f'għali għan-natura.

It-tewmin immiraw lejn tuta kbira xiħa. Daru magħha id f'id u mill-ewwel semgħu l-ħoss ta' gelgil irqiq, il-leħen ħelu ta' sigra qed ittella' l-ilma bil-kwiet mill-ħamrija! Semgħu wkoll l-ilħna eċitati tal-frieħ ta' bufula sewda huma u jaqbd u l-insetti minn fuq il-weraq tas-siġar.

"Għall-erwieħ, kollox jinstema' f'postu," tbissmet Sylvia.

"Stenna!" waqqafhom Peter, "Qed naqbad xi ħaġa fil-bogħod ... Qed jigr i xi ħaġa! Mhux kollox sew!"

Imbagħad semgħuhom: ilħna rqaq, inkwetati, irrabjati, imħawdin, ġejjin minn ħajt imkaħħal frisk.

"Min daħalli f'dari? Min kissirli l-ħajt? Jaqq, kollox iwahħal u jdellek! X'wiċċ tost! X'qed jigr i?"

It-tewmin ġrew lejn ħajt delli li l-ġenituri kienu għadhom kif qabdu miegħu. Avolja dal-ħajt ma

kienx imiss mad-dar, issa li qabdithom is-saħna tat-tikħil, il-Mamà u l-Papà baqgħu jkaħhlu kull toqba li jaraw.

"Hawn bilfors xi annimal qed ibati," qal Sky imħasseb, "imma m'jien qed nara xejn."

L-ewwel ma nduna kien Peter, li kien qed iħares lejn il-ħajt bir-reqqa.

"Hawnhekk!" qalilhom, "Tuni jdejkom" Id f'id it-tewmin resqu lejn il-ħajt.

"Veru, minn hawn ġejjin l-ilħna," qalet Sylvia eċitata.

Bejn il-fili tal-ħajt it-tfal raw forom tal-ħarir għamla ta' lembut – nisġiet bħal bizzilla waħda hdejn l-oħra.

"Dan xogħol il-brimb," stagħġbet Maris, "Xi ġmiel ta' għanqbut..."

"U l-Papà kien qed ikaħħalhom!" qalet Sylvia, "Pa! Ma! Ejjew araw x'sibna."

Il-ġenituri kellhom jitolqu t-tazza te u jmorru jaraw. L-erbat itfal f'daqqa, li issa kienu fehmu x'kien hemm fil-ħajt, spjegaw lill-ġenituri li hemm brimb li jinseġ tubu fil-fili tal-hitan. Jistaħba fihom u x'ħin jgħaddi insett mad-daħla tat-tubu, joħroġu jaħtfuh.

"Pa, tista' ma tkaħħlux dal-ħajt? Hekk jew hekk mhux se jidħli lna ilma minnu. U wara kollox, mhux tajjeb ikollna l-brimb tat-tubu jaqbdilna l-insetti? Servizz bla ħlas, u tiffranka x-xogħol u s-siment bla bżonn."

Il-ġenituri, li dejjem stagħġbu kif uliedhom u sħabhom it-tewmin l-oħra jafu daqshekk fuq in-natura, malajr ċedew. Fil-pront kixfu t-toqob li kienu għadhom kemm kaħhlu f'dak il-ħajt. Il-brimb tat-tubu ħa r-ruħ għax ma baqax mirdum ħaj, u baqa' jirrenja fil-ħajt tal-ġnien.

It-tewmin kienu salvaw speċi oħra mill-ġenn li għandhom in-nies biex 'inaddfu' kollox!

Hemm ritratt ta' brimba tat-tubu f'paġna 13

Min jaf darb'oħra x'avventura ha jkollhom il-ħbieb tewmin tagħna!

Ħutna l-Ħut...

Ftit mill-ħafna ħbieb ta' taħt wiċċ il-baħar li qed jistennewna biex ninżlu nittawluhom das-sajf...

Ġawla
Damsel fish

Sultan iċ-Ġawl
Cardinalfish

Xirgien
Two-banded Seabream

Bies
Flying Gurnard

Mazzun Kannella
Bucchich's Goby

Lhudi
Ornate Wrasse

Xi pjaċir!

Dan il-ħut kollu tista' tarah f'ilha baxx. M'għandekx bżonn apparat speċjali ħlief maskla.

Mingus
Striped Seabream

Trilja tal-Faxxi
Striped Red Mullet

Kahlja
Saddled Bream

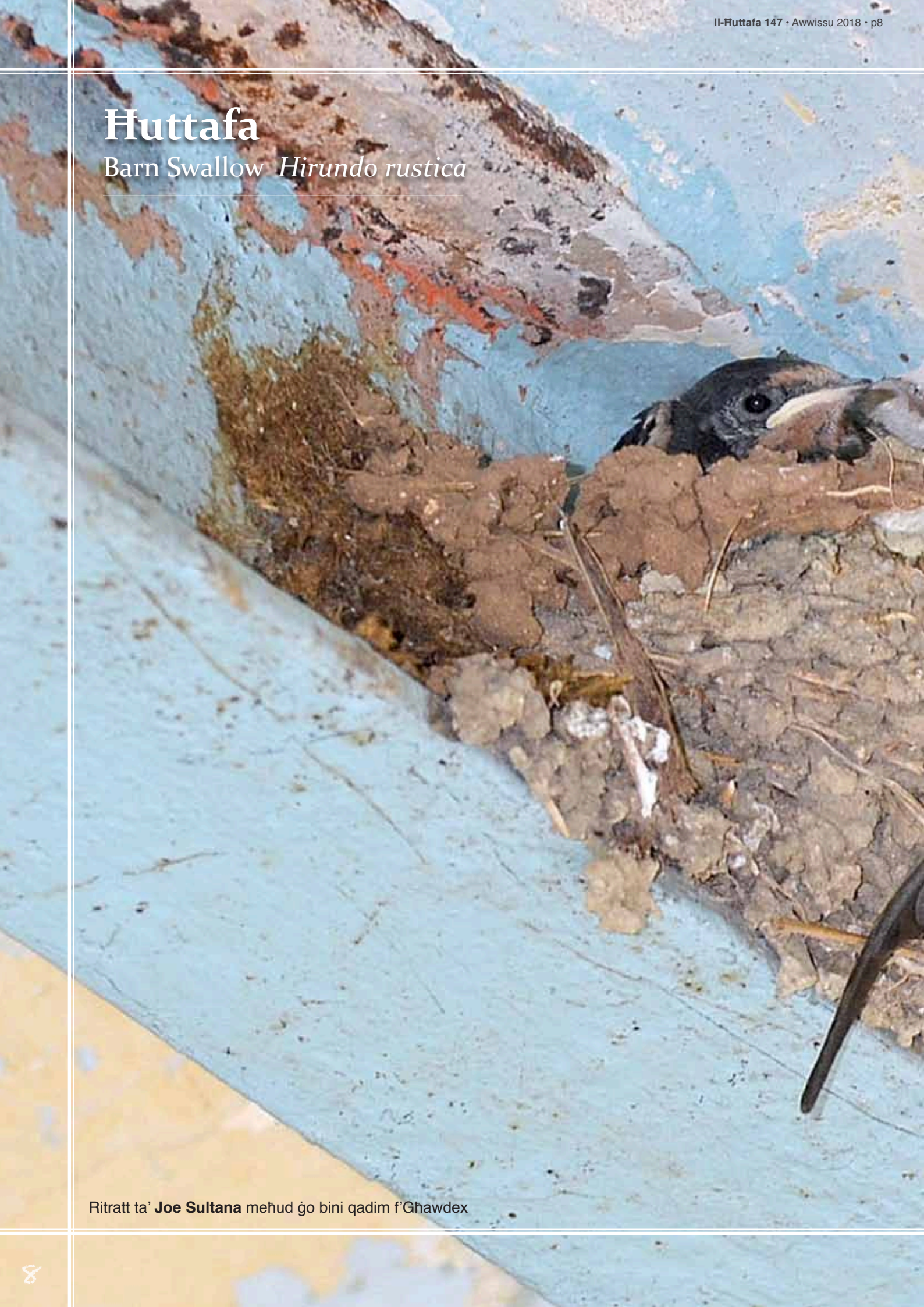
Burqax
Painted Comber

Dan il-ħut, u miegħu eluf ta' animali u pjanti oħrajn, jgħixu fil-baħar. Meta mmorru ngħumu niftaħru li l-baħar huwa d-dar ta' dawn il-ħlejjaq, u mhuwiex il-mizbla tagħna.

Ritratti ta' Desirée Falzon

Fluttafa

Barn Swallow *Hirundo rustica*

Ritratt ta' Joe Sultana mehud ġo bini qadim f'Ghawdex

BirdLife
MALTA

YOURS TO DISCOVER

In the last issue we talked about light pollution...
Now it's time to discuss **NOISE POLLUTION**. It is the propagation of noise with harmful impact on the activity of human or animal life.

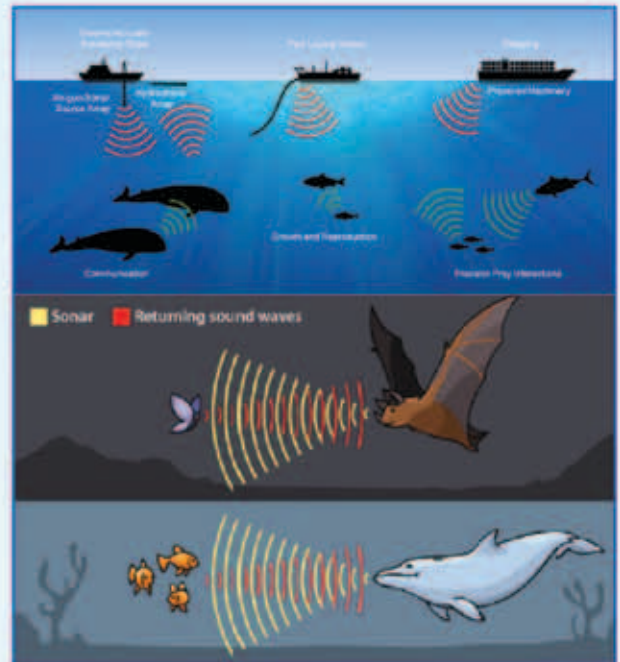
What is echolocation?

Marine mammals such as whales, dolphins and porpoises communicate mainly with sounds, more than with the other senses. This is because the speed of sound is four times greater in water than in the atmosphere at sea level and because the other senses are limited underwater. They use echolocation to communicate and learn about the environment.

It is also called bio sonar and it is used by some mammals and few birds (like bats).

Echolocating animals emit calls out to the environment and listen to the echoes of those calls that return from various objects near them.

The humpback whales produce very long songs that last 24 hours!!

HUMAN ACTIVITY IS THE MOST RESPONSIBLE FOR SPREADING NOISE BENEATH THE WAVES. HOW?

Because of the thousands of large vessels that every year cross the ocean. Sonars, engines and propellers noise from boats produce loud sounds that can travel over long distances underwater, disturbing the communication between animals.

UNDERWATER EXPLOSIONS AND SEISMIC TESTS ADD MORE NOISE INTO THE SEA.

WHAT ARE THE CONSEQUENCES FOR THE SEA LIFE?

If the animals cannot communicate with each other and use their sounds to travel in the ocean they cannot survive, as they depend completely on sounds.

BEACHED ANIMALS DIE BECAUSE THEY LOSE THEIR WAY.

Sean Bonello

Żejt il-Palm

Kull sena jmutu jew jinqatlu bejn 1000 u 5000 orangutan.

Fiż-żmien riċenti sirna nisimghu iktar spiss dwar żejt il-palm u hafna nies huma familjari miegħu. Għal dawk li mhumiex, il-palm oil huwa żejt li mhux biss jittiekel imma jintuża wkoll f'varjetà kbira ta' prodotti manifatturati, minn ikel sa sapun, kozmetiċi u anke fjuwil. Iż-żejt il-palm tista' tgħid issibu f'nofs il-prodotti tad-dar.

X'inhi l-problema?

Fih innifsu iż-żejt il-palm mhux sustanza ta' hsara għall-ambjent. Il-problema qiegħda għax il-produzzjoni tiegħu qed tikkawża deforestazzjoni bla rażan. Il-foresti tropikali qed jinqatgħu biex flokhom jithawlu miljuni ta' sigar tal-palm, li mill-frotta tagħhom jingħasar dan iż-żejt. Fis-Seklu 20 il-produzzjoni ta' żejt il-palm kienet ta' 250,000 tunnellata fis-sena, llum il-figura qiegħda 60 miljun tunnellata – qabża drastika fil-produzzjoni.

Bil-querda ta' tant foresti (speċjalment fl-Indoneżja) qiegħed jinqered il-habitat ta' hafna annimali, li diversi minnhom jinsabu f'riskju ta' estinzjoni, fosthom l-orangutan. L-istudji juru li iktar minn 90% mill-ambjent tal-orangutan intilef

● Area ta' foresta

1950

2005

Il-Borneo gżira enormi li sa 70 sena ilu kienet miksija foresta tropikali, habitat prim għall-orangutan. F'temp ta' 50 sena l-foresti naqsu bin-nofs, hafna minnhom biex thawlu bil-palm taż-zejt.

f'dawn l-aħħar 20 sena. Flimkien mal-orangutan qed jintlaqtu wkoll hafna mammiferi oħrajn, għasafar, rettili, amfibji u insetti. Dawn il-koll għandhom il-futur fil-periklu, speċjalment dawk li huma 'endemiċi.

Kollox katina

Fin-natura kollox qisu katina, fejn x'jiġri lil haġa taffettwa lil oħra. Id-deforestazzjoni qed iżżid mal-problema tal-bidla fil-klima u fiż-żieda tat-tniġġis tal-arja bis-CO₂. U hafna, hafna iżjed effetti negattivi.

X'nistgħu naghmlu?

- Naqtgħu jew innaqqsu x-xiri ta' prodotti li fihom żejt il-palm. Hafna prodotti jkollhom miktub fuqhom l-ingredjenti, għalhekk qabel nixtru tajjeb naqraw it-tikketta – xi kumpaniji jindikaw fuq it-tikketta: *No Palm Oil* jew *Palm Oil free*.
- Inqajmu kuxjenza dwar il-kwistjoni mal-familja u l-hbieb, bħalma naghmlu f'dis-sensiela.

Twissija

Minkejja l-impatt diżastruż ta' żejt il-palm, studji mill-²IUCN juru li jekk dan jinqata' l-użu tiegħu, il-bniedem jaf idur fuq alternattivi li jagħmlu *hsara ikbar* lill-ambjent! Is-soluzzjoni fl-aħħar mill-aħħar hi l-prattika ta' sostenibbiltà u s-sens ta' responsabbiltà mill-produtturi taż-zejt il-palm.

¹endemiċi. Speċi li jinsabu hemmhekk biss

²IUCN. Internation Union for the Conservation of Nature

Huwa stmat li total ta' 170,000km² ta' art huma mħawlin bil-palm taż-zejt, jiġifieri daqs Malta... 540 darba!

iz-żebbuġa

Is-sigra taż-żebbuġ ilha minn żmien żemżem maħbuba min-nies tal-Mediterran. Dan nafuh għax tissejma' f'diversi kitbiet qodma, fosthom fl-Antik Testament tal-Bibbja.

F'Malta ż-żebbuġa mhi xejn inqas popolari. Biżżejjed tqis li erba' rħula f'pajjiżna ssemew għal din is-sigra: Birżebbuġa, Ħaż-Żebbuġ, Iż-Żebbuġ (f'Għawdex) u ż-Żejtun. X'għandha tant speċjali din il-pjanta?

Iż-żebbuġa hija l-iktar sigra tipika tal-Mediterran. Mhux biss hija mifruxa ma' dan ir-reġjun kollu imma tikber biss fejn il-klima tixbah lil tagħna. Pereżempju li kellhom ikabbruha l-Ingilterra jkollhom iżommuha f'serra! Iż-żebbuġa kapaċi tgħix ħafna – fost l-eqdem sigar ta' Malta hemm żebbuġ li għandu fuq l-elf sena.

Żejtun
huwa l-isem
bl-Għarbi
għaż-
żebbuġ.

Il-frotta hija r-raġuni prinċipali għaliex tant mijiet ta' eluf ta' żebbuġ jithawlu. Bis-saħħa ta' dan it-taħwil, meded kbar fl-Afrika ta' Fuq illum iħaddru flok baqgħu deżert.

Il-frott mhux biss nikluh imma minnu jingħasar l-iktar żejt famuż tad-dinja. Tant hu hekk li kliem bħal *oil*, *olio*, *öl*, *olja*, eċċ. (li koll ifissru żejt) ġej mill-isem ta' dis-sigra. **Iż-żejt** taż-żebbuġa ma jintużax biss għall-ikel. Dari kienu jindilku bih f'ritwali reliġjużi, sportivi (ara l-kaxxa isfel) u rjali. Kienu jaħarqih fl-imsiebaħ biex jaraw fid-dlam, jużawh f'ingwenti u medicini, u elf haġ'ohra.

Il-fjuri żgħar taż-żebbuġa jġgbdu ħafna insetti, fosthom naħal u friefet. Dawn jixorbu mill-fjuri u fl-istess ħin idakkruhom. Mingħajr insetti ma jkollniex żebbuġ.

Iz-zokk taż-żebbuġa jingħaraf għax spiss ikun imħaffer. Dawn il-ħofor huma l-marka fejn fl-antik ikun inqatgħu xi friegħi u l-qoxra tas-sigra tikber madwar il-qatgħa sakemm fl-aħħar tifforma ħofra. Dawn il-ħofor huma habitat tajjeb għal diversi animali żgħar, speċjalment il-brimbat tat-tubu. L-injam iebes taż-żebbuġa kien jintuża ħafna għall-ghodda u reċipjenti.

BRIMBA TAT-TUBU

Fil-Bibbja, meta Noè telaq ħamiema biex jara nkixfixx l-art wara d-dilluvju, il-ħamiema ġabitlu lura fergħa żgħira taż-żebbuġ. Bis-saħħa ta' dan ir-rakkont iż-żebbuġa saret is-simbolu tal-paċi.

Fi żmien il-Griegi u r-Rumani tal-Antik, iż-żejt taż-żebbuġa kien jintuża wkoll fit-tindif tal-ġisem, speċjalment mill-atleti. Wara l-isport, l-atleta kien qabel ma jinħasel jindilek biż-żejt u jgħaddi speċi ta' xafra mgħawġa (jgħidulha *strigil*) mial-ġilda u biha jneħħi ż-żejt flimkien mat-trab u l-għaraq. Bis-saħħa taż-żejt ix-xafra kienet tiżloq minn fuq il-ġilda u ma tisloħhiex. Imbagħad banju!

Victor Falzon

L-Ispanjulett **Ħabib tal-bidwi**

Bil-kwantità ta' ġrieden li jiekol, l-Ispanjulett bla ma jaf jagħti servizz ta' *pest control* lill-bdiewa li jkabbbru u jaħznu ġwież u prodotti oħrajn. Barra minn Malta l-bdiewa jipprovdu kaxxi apposta biex iħajru l-Ispanjuletti jbejtu fuq arthom! Hawn Malta ftit spanjuletti jbejtu għax ħafna għadhom jinqatlu mill-kaċċaturi.

Ir-rix tar-ras kannella
ttikkjat juri li din hija mara –
ir-raġel ikollu rasu griża

Għajnejn tipiċi ta'
seġer: kbar, skuri u
b'vista eċċellenti

Munqar mgħawweġ
ganiċ biex iqatta' jew
inittef il-priża – tipiku
ta' tajra tal-priża

Saqajn twal jgħininuh
jaħtaf il-priża anke
minn qalb il-haxix

Finix jiekol, tghid?

Iva, dawk deżerta!

Mark Sultana

Ir-raġel faċli tagħrfu mill-mara għax rasu tkun griża flok kannella. Għandu wkoll l-ilwien iktar kargi.

Daqs proprju ta' bajda ta' spanjulett.

L-ispanjulett huwa tajra tal-priża, u bħal ħafna tajr tal-priża oħrajn spiss jissaqqar (bl-Ingliż *soaring*). Dan jagħmlu billi jwessa' ġwinħajh kemm jista' u jiftaħ denbu beraħ. B'hekk jintrefa' 'l fuq fl-ajru bla ma jkollu għalfejn iħaddem il-ġwienah. B'kundizzjonijiet tat-temp tajbin, it-tajr tal-priża juża dan it-trikk biex ipassi mijiet ta' kilometri bla ma jaqdef xejn.

Aron Tanti

André Raine

Bejta ta' spanjulett bi flieles żgħar.

Allura dawn il-frieh kollha nisa?

Ma tistax tghid, għax għall-ewwel sena l-frieh ikunu kollha lewn ommhom.

Denis Caneja

Isem xjentifiku ***Falco tinnunculus***
 Isem bl-Ingliż **Common Kestrel**
 Daqs **31-37cm** Xiber **68-78cm** Piż **180g**
 Ikel **grieden, rettili żgħar, eċċ.**
 Ħabitat **beraħ, raba', ajruporti, eċċ.**
 Status **komuni fiż-żewġ passes, ftit pari jbejtu**

F'dawn l-aħħar snin xi ftit pari reġġu bejtu b'suċċess f'pajjiżna, speċjalment f'Għawdex. Dan ir-ritratt meħud dir-rebbiegħa juri bejta frieh imfarfrin u li diġà tgħallmu jtiru. Xorta però qed jistennew il-ġenituri jġibulhom l-ikel!

L-Avventuri ta'

Kolina l-Kokka u Żeppinu ż-Żring

Żeppinu żring fuq ruħu u n-Nanna Kolina kokka xejn inqas fuq tagħha. Minkejja li Kolina xwejħa u Żeppinu żagħżuġħ, flimkien dawn it-tnejn ikollhom avventuri mill-iktar interessanti.

Żeppinu. Passiġġata rrid li mmorru Minn filgħodu sa nofsinhar Ix-xagħri kollu ser induru U anki nidħlu ġo xi dar!

Kolina. Veru mqareb int Żeppinu! X'inhi dil-kurżità biex tidħol f'dar il-bnedmin biex tara kif jgħixu?

Żeppinu. Inti filkas tigix miegħi Nanna.

Kolina. Mela x'nagħmel! Biex tidħol f'xi basla u ma jkun hemm ħadd biex jgħinek.

Żeppinu. Wasalna Nanna, wasalna fid-dar tal-bnedmin.

Kolina. Din jgħidulha villa, Żeppinu, għax ħafna akbar.

Żeppinu. Il-aħwa Nanna, ara x'għadira għandhom il-bnedmin - ikbar minn tagħna ż-żringijiet. Ħa mmur naqbez qabza.

Kolina. Kont se ngħidlek fejn tmur taqbez! Dik jgħidulha pixxina u differenti ħafna mill-għadira fejn tgħix int.

Żeppinu. Kemm hawn affarijiet li qatt ma rajt bħalhom.

Dan naħseb jgħidulu barbikju, u dawn il-boroż ħodor u grizi x'ikunu?

Kolina. Dawk boroż tar-riċiklaġġ u fihom jitfgħu karti, plastik u metall biex ikunu jistgħu jiġu riċiklati.

Żeppinu. Riċi... x'hiex?

Kolina. Riċiklati - jiġifieri biex minnhom jagħmlu oggetti godda.

Żeppinu. Eee fhimtek, Nanna. Mela ħa ngħidlek x'nistgħu nagħmlu - induru dawra fuq ix-xagħri u l-karti, plastik u metall li nsibu niġbruhom kollha f'dawn il-boroż.

Kolina. Prosit Żeppinu, ħriġt b'idea tajba fl-aħħar. B'hekk nagħtu ħajja ġdida lil dak l-iskart mormi bl-addoċċ.

Żeppinu. Iva. Ejja ħa naraw min minna jiġbor l-aktar skart.

Hekk għamlu! Żeppinu u n-Nanna Kolina għamlu tellieqa min l-iktar jiġbor karti, plastik u metall minn fuq ix-xagħri għal ġol-boroż tar-riċiklaġġ li sabu fil-villa. F'ħakka t'għajn imlew tmien boroż kbar.

Żeppinu. Illaħwa Nanna kemm gbarna skart fi ftit ħin. Ups, qed nisma' l-ilħna. Ħrabna qabel jarawna l-bnedmin!

Tifel. Min jaf hux kiesaħ l-ilma tal-pool. Ejja naqbżu!

Tifla. Zack, il-bieraħ mhux żewġ boroż imlejna għar-riċiklaġġ? Kif issa hawn għaxra? U minn fejn gie dan l-iskart kollu?

Tifel. Ma nafx, stramba l-biċċa. Tlaqna nistaqsu lill-Mamà u l-Papà.

Kolina. Ix-Xagħri naddafna fi ftit tal-ħin Minn karti, plastik u laned mgħaffġin Morna narmuhom fid-dar tal-bnedmin U lit-tfal ħallejniehom mistagħġbin!

Avventura oħra li la Kolina, la Żeppinu u lanqas dawk it-tfal m'huma ħa jinsew.